

DEVLET YÖNETME VE DEVLET OLMA BİLGİSİ (FARABİ VE YUSUF HAS HACİP ÖRNEĞİ ÜZERİNE BİR DENEME)

PROF. DR. PAKİZE ERCİŞ AYTAÇ*

GİRİŞ

Vizyonu, felsefesi, dünya görüşü ve taşıdığı misyonuyla Türk siyasi hayatının temel dinamiklerinden biri olan MHP, uzun menzilli hedefleri idrak tavrıyla, fert-toplum-devlet hayatının ideal bütünlüğünü kavrama cehdiyle, güçlü devlet = millî bütünlük fikriyle, özgün olan fark yaratan bir siyasi düşüncedir.

Dünyaya ve yaşama belli bir kültür düzeyinden, ince bir zevk ve duyarlılıkla bakmayı başarmış MHP mensupları, birer mesuliyet ve irade insanıdır. Onlar bir yanda gelenek, öte yanda ilericiliğin bütün imkânlarına sahip bir fikriyatın temsilcileridir. Türk devlet geleneğinin sağlam yapısı üzerinde yürürken, çağın kültürel karakteristiği olan sistematigi de dışardan değil kendi içinden görmeye çalışan bir zihniyeti taşırlar.

MHP, Türk Hun Devleti'nin kurulduğu MÖ III. yüzyıldan günümüze kadar asırlar süren şeritte, devlet hayatında gelenekçilik + ilericilik = hamlecilik idrakini bir arada yaşatan bir düşüncenin devamıdır.

Bir dogma boyutu kazanan toplumsal bilincin zorla yeni bir aşamaya taşınmak istenmesi, toplumsal yaşama getirilen yeni değer yargılarının belirli bir temele dayanmaması bizi şu çetrefil sorunla karşı karşıya bırakmaktadır: İnsan, varoluşunu geçmiş- hâl- gelecek sürekliliği içinde ele almazsa, meydana gelen kopukluk yeni sancılara sebep olmayacak mıdır? Geleneği parçalayarak köksüz bir bilinçle gelecek inşa edilebilir mi? Bu sorulara cevap ararken nerelerde tıkanıdığımız üzerinde ciddiyetle düşünmemiz gerekir.

Bunun için, işe önce kültür analizleriyle başlamak kaçınılmazdır.

* GÜ Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Millî hayatımızın temel kültür kavramlarını oturtacağımız sağlam zemin oluşturmadan geleceği sağlıklı bir biçimde geliştiremeyiz. Kültürün bilgi felsefesi yapısı yerine ideolojik ayağı üzerinde durursanız “kendine yabancılaşma” sorunu ile karşı karşıya kalırsınız. Kendimize özgü kültür anlayışımızı dile getirmek bu sebeple, fevkalade önemlidir.

İnsan denen şahsiyet, köklerini yüzyılların derinliğine salmış bir ulu çınardır. Mazimiz ruhumuzu yetiştiren atalarımızın övünç dolu hatıralarıyla doludur. Bir yanda maziden aldığımız geleneksel kültür değerlerini anlamak ve özümsemek (ki mazisi olmayanın ümidi, kuvveti ve sevgisi de yoktur.) öte yanda yenilikçi ve üretken olmak MHP düşüncesinin temel taşlarıdır. Tek boyutlu, sığ, dar yorumlarla siyasi şuurda yaratılan yarılma, iradenin iflası ve ne yazık ki sistemin de iflasına sebep olmaktadır.

MHP, Türk Hun Devleti'nin kurulduğu MÖ III. yüzyıldan günümüze kadar asırlar süren şeritte, devlet hayatında gelenekçilik + ilerencilik = hamlecilik idrakini bir arada yaşatan bir düşüncenin devamıdır.

MHP, kendini topluma feda eden bir vizyon, varlığını insanlığa adanmış bir anlayış, sistem sahibi bir duruşla “Anadolu rûhundan aldığı hâmiyet cevheriyle, muzdarip Anadolu halkının çilesini, mahzûn insanların, hastaların, işsizlerin gecekondü bölgelerinin sırtındaki yükler tarafından âdeta yutulan kahrını” (Arık 2008) en derinden hisseden bir fikir hareketidir.

Kendilerini yenilikçi, ezber bozucu olarak görenlere karşı, yeni bir bellek oluşturma adına Türk'ün omurga kavramlarını yıkanlara karşı, tahrip edilen sosyal bünyenin açmazlarına karşı, mankurt havarilere karşı vs. temayûz etmiş bir siyasi parti olan MHP, kimlik kartı millî-mukaddesatçı-demokrat olan bir siyasi partidir.

Yeni bir ahlak ve yeni bir siyasi hedef, yerinden oynatılan değerleri yeni bir düzen ve sisteme bağlamak, ancak Türk milliyetçiliği mefkûresi dâhilinde başarılabilir bir meseledir.

Toplumsal değişim projelerini yakından takip etmek, bilgi ötesi toplumuna geçiş sağlayacak paradigma değişimini görmek, çağın şuuruna uygun yeni bir sentez ortaya koymak, siyaseti rasyonel bir zemine oturtmak elbette kaçınılmazdır. “Medeniyetimizin hayatı veren rûhuyla dirilmek, çağı yepyeni bir hayat hamlesiyle kucaklamak! Değişme içinde değişmeyenin (Tanpınar 1969) peşine düşmek MHP'nin önemli idealleri arasındadır.

Bu düşünceler ışığında, siyasi düşünce tarihimizin iki şahsiyetine ve eserlerine giderek iddialarımızı temellendirmeye çalışacağız:

1. Farabi
2. Yusuf Has Hacip

FARABİ ve DEVLET:

Türk'ün ilk sistematik filozofu Farabî ideal ve kusursuz bir devlet kavramı geliştirmiştir.

Adalet + şefkat + merhamet üzerine oturtulan bu devlet anlayışında, yönetenle yönetilen arasındaki uyum, toplumun mutluluğunu doğurmuştur.

Türk devlet geleneğinin esası ahlak olduğuna göre, devlet erdemli + bilgili + ahlaklı kişilerle yönetilmelidir, hükmü esastır.

Devlet reisi erdemli halkın reisidir.

İnsanoğlu bir arada yaşamaya başladığı günden itibaren "toplum teorileri" ya güce dayalı ya da sözleşmeye dayalı olarak varlık göstermiştir.

Türk düşüncesini analiz ettiğimizde, "kuvvet teorisi" yerine "sözleşme teorisi"nin ön plana çıktığını görüyoruz.

Farabi "Kitâb-u A'rai Ehli'l Medineti'l - Fazıla" ile "Es - Siyâset'ül - Medeniyye"sinde, sözleşme teorisi kapsamında ciddi bir toplum felsefesi öne sürmektedir.

Bu düşünceye göre; insan "birey" olmayı "kendini gerçekleştirme"yi ancak toplum içinde sağlayabilir.

Farabi'ye göre gelişmiş toplumlarda insani değerler, barış ve hoşgörünün zeminini oluşturur. Moral düzeyi düşük toplumlarda bencillik, statü saplantıları ve idealsizlik hâkim unsurlardır (Farabi 1986: 131-132).

İtibar, zevk, mal-mülk hırsı, bunları elde etmek için her günâhı mübah sayan anlayışları, toplumları çürümeye götüren etkenlerdir.

Farabi'nin gelişmiş toplumunda bütünlük fikri hâkimdir. Birlik ve berâberlik duyguları güçlüdür. Böyle toplumlar bir tek ruh gibidirler (Farabi 1986: 134).

Filozofumuza göre, gelişmemiş toplumlarda kutsal kurumlar dahi yıpranmış ve asıl amacından sapmıştır. İnsanların ruhunu terbiye etme, insanları kötülüklerden alıkoyma, onları iyiliğe yöneltme iddiasındaki sosyal kurumlar, sahtekârların eline geçmiştir. Aslında bütün amaçları dünya nimetlerini elde etmek olan, gelişmemiş toplumlardaki bu tür sosyal kurum önderleri, dünya nimetlerini korkusuzca istemekten, kendi gücünü kullanarak, hiçbir şeye aldırmadan ve hiç kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan elde etme konusunda korkak veya güçsüz olduklarından, bu tür sosyal kurumları kullanarak, insanları tuzağa düşürür, onların samimi duygularını kullanır ve ellerinde dünyalık ne varsa onlara el koymaya çalışırlar. Kullandıkları kurumların kutsallığından dolayı yaptıkları bütün kötülükler ise hoş görülür.

Mazimiz ruhumuzu yetiştiren atalarımızın övünç dolu hatıralarıyla doludur.

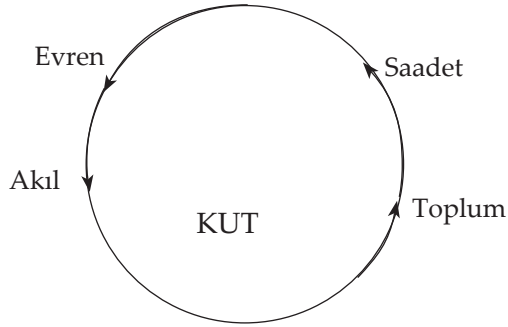
Bu yüzden de itibar, önderlik, mal ve zevk veren türden her şeyi ele geçirmek hususunda herkesten daha üstün durumdadırlar (Farabi 1986: 160-161).

Farabî'nin gelişmemiş toplumlardaki bu insanlarla ilgili benzetmesi de ilginçtir. Ona göre, yırtıcılar avlarını ele geçirmek için nasıl hile ve kurnazlığa başvururlarsa, bu tür kutsal kurumlara önder olmuş samimiyetsiz insanlar da dünyalık nimetleri ele geçirmek için aynı şekilde hile ve kurnazlıklara başvururlar. Filozofumuza göre, ilginç bir durum ise, gerçekten, içtenlikle iyi olmaya çalışan, kötülüklerden uzak kalan, aldatmayan iyi insanlar, gelişmemiş toplumlarda, mağdur, aptal, akılsız, yararını algılamaktan âciz insanlar olarak değerlendirilirler. (Farabi 1986: 162)

“Yaşam hakkı güçlünüdür” düşüncesi gelişmemiş toplumların özelliğidir. (Farabi 1986: 161)

Yeni bir ahlak ve yeni bir siyasi hedef, yerinden oynatılan değerleri yeni bir düzen ve sisteme bağlamak, ancak Türk milliyetçiliği mefkûresi dâhilinde başarılabilir bir meseledir.

Kısa bir değerlendirme bile, bir Türk filozofu olan Farabî'nin, bugüne ışık tutacak fikirlerinin canlılığını hâlâ koruduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Farabî'nin evren-toplum-insan arasında kurmuş olduğu sistem, aynen Kutadgu Bilig'de de mevcuttur. Kutun kuttan çıkıp, yani Tanrı'dan çıkıp evren-toplum-insanı dolaştıktan sonra tekrar kuta dönüş

hareketini, kutlanma hareketini anlatmaktadır.

Kut, aslında, herhangi bir varlığı ideal sınırına, yani kemale ulaştıran sebeptir. Evren- toplum – insan ile uyum – denge – doğruluk arasındaki paralellik Türk düşüncesinin önemli ayaklarındanır.

YUSUF HAS HACİP'TE DEVLET

Türk siyasi tarihi için olduğu kadar, Türk sosyolojisi ve Türk iktisat tarihi bakımından da zengin bir kaynak olan Kutadgu – Bilig medeni bir Türk muhitinde asırlardan beri toplanmış ahlak, siyaset ve hukuka dair fikirlerin bir özetidir (Arsal 1947: 93).

Eserde çizilen karakterler, bunların temsil ettiği değerler, Türk'ün temel devlet niteliklerini oluşturur.

Kutadgu Bilig, dört asli cevher üzerinden hareketle (saadet + adalet + akıl + kanaat) bir insan modeli ve devlet anlayışı geliştirmiştir. Bir toplum ve devlet felsefesi sistemi kurmuştur.

Eserde, hükümdar “Kün-Togdu” ile vezir “Ay-Toldu” arasındaki karşılıklı konuşmalar o devrin toplumsal ve siyasal ahlak prensiplerine; hükümdar “Kün-Togdu” ile “akıl”ı temsil eden “Ögdülmiş” arasındaki konuşmalar ise toplum hayatının, bilgi teorisinin ve devlet felsefesinin bütün meselelerine temas edilmektedir.

Birbirine çok sıkı bir şekilde bağlı bulunan fert, toplum ve devlet hayatının ideal bir biçimde düzenlenmesinde gerekli olan zihniyet, bilgi ve erdemlerin nelerden ibaret olduğu ve bunların nasıl elde edilebileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde duran YUSUF, bununla kendi devrinin, gündelik hayatın üstüne yükselen düşüncelerine tercüman olmuştur.

İtibar, zevk,
mal-mülk hırsı,
bunları elde et-
mek için her
günâhı mübah
sayan anlayış-
ları, toplumları
çürümeye
götüren etken-
lerdir.

ESERİN ANA SEMBOLLERİ

KÜNTOĞDU:

Hükümdar: Güneş.
Töre, ilahî nizamdır.
Adalet + kanun (könilik ve töre)
Devlet kanun ile ayakta durur. Doğru
yol=adalet.

AYTOLDI:

VEZİR – AY

Kut- Erdem (siyasi hâkimiyet ve hükümlanlık) yetenekli, yüksek, ruhlı, kafası büyük düşüncelerle dolu akıllı ve zeki bir genç. Soylu ve kibar. Dürüst. Damga ve tuğ sahibi. Saadet – devlet hükümdarına; doğruluğun, eşitliğin, ödül ve ceza üzerine kurulu adaletin önemini anlatır. Mutluluk ve erdem ahlâkı üzerinde durur.
Ay ışığını güneşten alır.

ÖGDÜLMÜŞ:

Kutlanan akıl: (ukuş)
Bilgi ve akıl – mantık- anlayış
(eylem ve ukuş)
Bilim bakımından babası Aytoldı’dan
daha üstün. Çünkü ondan titiz bir
eğitim görmüştür.

ODGURMUŞ

Kanaat (akıbet) (bilge, dünyevi
olandan uzak yaşayan biri.).
Dağda asetik bir yaşam.
Manevi uyanıklığın sembolü
devlet müşaviri.

Kutadgu Bilig’de de hükümdarların sahip olması gereken nitelikleri şunlardır: Yiğitlik ve cesaret, bilgelik ve akıllılık, erdem, dürüstlük, ihtiyatlılık, zalim olmamak, adil olmak (Çağatay 1970: 35-36).

Beyler hareketlerini “temiz ve doğru” tuttuğu ölçüde, halk da böyle olacak; bu beyler baştır, baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar. Sen kendi hareketini doğrult, tavrını düzelt; halkın hareketi kendiliğinden düzene girer (Kutadgu Bilig 2110 – 2111 ve 2245).

Konuyla ilgili birkaç beyit bile Türk devlet geleneğindeki lider ilkelerini anlamaya yetecek değerdedir.

Tabiatım hizmet şiarım adalettir (Kutadgu Bilig beyit 590 – Kılıcı könilik me kılıcı tabuğ).

Kutadgu Bilig’e göre, hükümdarın yönetilenler üzerinde hakkı olduğu gibi, yönetilenlerin de fikri üzerinde çok fazla beytin yer aldığı hükümdar üzerinde hakları vardır. Bu hak da çok önemlidir. Hizmet hakkı hizmetten önce gelir (Bilig 2957).

Bu konuda Farabi’de de (lider) Reis’in özellikleri Kutadgu – Bilig’le aynıdır.

Akla, bilgiye ve ahlaka dayanan Reis Farabi’nin “ukul” doktrinine göre, olgunluğa yükselmiş olan üstün insan, akl-ı müstefaddan feyz almak yeteneğini kazanmış demektir. Bu mertebeye yükselen insan, başkalarının sezemediğini görür, anlayamadığını kavrar, engin ve uzak görüşe dayanan muhakemesinin dürüstlüğü ile yurttaşlara huzurlu, refahlı, mutlu bir hayat sağlar.

Beyler hareketlerini “temiz ve doğru” tuttuğu ölçüde, halk da böyle olacak; bu beyler baştır, baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar.

Ona göre, halkın yöneticisi seçkin, gönlü ve dili doğru, karakteri yüksek olmalıdır.

Reis, doğal yetenekleri ve sonradan kazanılan yetenekleriyle insanlığın ve felsefenin bütün erdemlerine sahip olmalıdır. Reis, doğuştan keskin zekâlı olmalı, güçlü bir hafızaya, kuvvetli bir kavrayışa ve öngörüye ulaşmış olmalıdır.

Doğru, cömert, dünya malına düşkün olmayan, adaletin ve adillerin dostu bir yapı ortaya koymalıdır. Reis büyük bir “azim ve irade” sahibi olmalı ve gereğinde, doğru olduğuna inandığı tavırları almakta cesur olmalı, asla tereddüt, gevşeklik ve küçük rûhluluk eseri göstermemelidir. Nutuk yeteneğine sahip olabilmelidir.

Karizmatik Lider

Temeli “Tanrı bağı”na dayanan bu

iktidar tipine sosyolojide “karizmatik iktidar” denmektedir. Bu duruma göre, eski Türk devletlerindeki iktidar tipi de “karizmatik” bir özellik göstermektedir. Bu iktidar anlayışının icabı olarak, Türk Kağanı Tanrı tarafından bazı olağanüstü güç ve yeteneklerle donatılmış olmasına rağmen, o hiçbir zaman olağanüstü varlık, yani bazı eski medeniyetlerde olduğu gibi “tanrı-kral” sayılmamıştır. Onun diğer insanlardan farkı, sadece ilahî bağışa nail olmaktan ibaret idi. İktidarını Tanrı’dan aldığına inanan Türk Kağanı da kendisini daima bu iktidarın kaynağına karşı sorumlu sayıyordu. Ayrıca, Türk Kağanı’nın sorumlu olduğu ikinci bir yer daha vardı ki, o da yazılı olmayan kanun durumundaki “Türk töresi” idi. Esasen o, bütün icraat ve faaliyetlerini Türk töresine uygun bir şekilde yürütmek zorundaydı. Bu da gösteriyor ki, Türk Kağanı’nın iktidarı sadece “ilahî” değil, aynı zamanda “kanuni bir temele” de dayanıyordu.

Hükümdarlara bunlardan başka iki erdem daha gereklidir: bunlardan biri “törü-töre” (=kanun), diğeri “saklık” (=ihtiyat)lıktır.

Hakan, devlet içinde “töre”nin ve adaletin sembolüdür.

KUTADGU BİLİĞ’DE AHLAK

Batının Orta Çağda skolastik bir karanlık içinde yüzdüğü sırada, yüksek bir uygarlığın yetiştirdiği YUSUF’un, bu kadar güçlü ve derin bir sezgiyle, ahlak felsefesinin ana problemlerini sistematik bir biçimde kavramış olması dikkat çekicidir. YUSUF, bununla da kalmayarak görüş ufkunu, bireysel ahlaktan, en realist bir toplumsal ve siyasal ahlaka kadar genişletmiştir.

Yazar diyor ki; “Tanrı ateş, hava, su ve toprağı yarattıktan sonra insanı akıl, erdem ve bilimle donattı.” “İnsana kalp ve dil verdi. Ona ahlaki sorumluluk duygusu bağışladı. İyi davranışlara eğilim telkin etti. Tanrı insana akıl verdi ve akıl sayesinde bilim verdi. Tanrı tarafından kendisine akıl ve bilim verilmiş insan görülüyor ki, bütün ruhuyla iyilik yapmaya yönlendirilmiştir.

YUSUF’un ahlak sistemi başlıca üç prensibe dayanmaktadır:

A- “Bilgi” (yani bilgi)

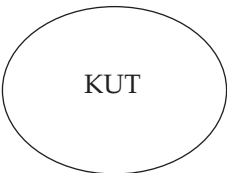
B- “Kılgı” yani “eylem” (=action)

C- “Könilik” yani “doğruluk” (ya da adalet).

Devletin esas ahlak olunca, erdemli-ahlaklı-bilgili kişilerce yönetilince sonuç elbette huzur ve sükûn dolu bir hayat olacaktır.

KUTADGU – BİLİĞ’DE KUT

Türk medeniyetinin anahtar kavramlarından biri kut, diğeri töre’dir.

Gök Tanrı’nın her an, her yerde mevcut olan tecellisine, insanın töreye uymak suretiyle, kendi içinde yaptığı nefis tasfiyesi sonucunda kendi varlığında mazhar olması: İnsanın kendi öz cevherinde Tanrı ile temasa geçmesi manasını taşır.

Türk Kağanı Tanrı tarafından bazı olağanüstü güç ve yeteneklerle donatılmış olmasına rağmen, o hiçbir zaman olağanüstü varlık, yani bazı eski medeniyetlerde olduğu gibi "tanrı-kral" sayılmamıştır.

Farabi teorisinde Tanrı-evren- akıl-toplum-saadet-Tanrı çemberi Kutadgu Bilig'de de mevcuttur.

Kutun, kuttan çıkıp yani Tanrı'dan çıkıp evren-toplum-insanı dolaştıktan sonra, tekrar kuta dönüş hareketini, kutlanma hareketini anlatmaktadır, demiştik. Kut, kemale ulaştırır sebeptir (Kuyel 1991: 222) aynı zamanda.

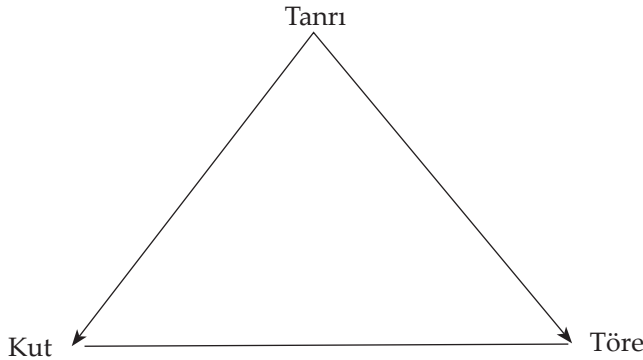
Kut insanda akıldır, bilgidir, hayattır, diriliktir, düzenliktir, olumlu değerlerdir, erdemlerdir, atalara saygıdır, erdemli kişilerden oluşmuş bir toplumdur, gönençtir. İyi ad ve ün kazanmaktır, rûhun ölümsüzlüğüdür.

Farabi'ye göre "hikmet, en mükemmel şeyleri en mükemmel ilimle bilmektir, yani kutu bilmektir. Zira, kut Tanrı'nın fazlındandır.

Kutun güçlenmesinin sebebi halkın hayır duası (b.6424) ile mümkündür. Bunda başarılı olmayanın kutu geri alınır.

KUTADGU – BİLİG'DE TÖRE

Türk tarihinde hükümlerle ilgili telakkiler; hemen her yerde ve devirde değişmez esaslar olarak yaşamış görünmektedir (Kafesoğlu 1980: 35).

Töre güneş gibi sabittir. Dünyayı aydınlatır. Töre güneşi adaletle mukimdir, parlaklığını adaletten alır. (b. 2789) Töre ilahî nizamdır.

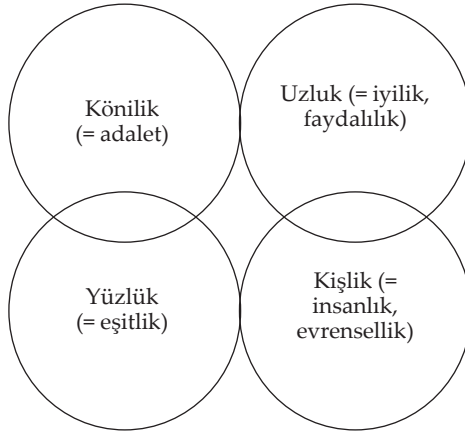
Töre güneş gibidir, sabittir. Her yerde parlaklığı aynı kuvvettedir.

Aydınlığını bütün insanlara ulaştırır. Cihana hayatiyet verir.

Kutadgu Bilig’de Yer Alan Törenin Prensipleri:

1. Könilik (adalet) devletin temeli adalettir.
2. Uzluk (iyilik - faydalılık) fert hukukunu koruyan, toplumu saran bir anlayıştır.
3. Tûzluk (eşitlik) töre, “oğlu ile yabancıyı ayırmadığını” ve nazarında “bey ile kulun farkı olmadığını” söylemektedir.
4. Kişilik (insanlık): törede insanlık, yani üniversalite fikri de vardır. “Kanun güneşi bütün insanlara ulaşmalı, bütün cihan aydınlanmalıdır.”

“Kut” ve “töre”nin hakiki mâhiyetleriyle eski Türk medeniyeti kapılarını aralayan anahtar mefhumlar olduklarını artık görmüş bulunuyoruz.

Araştırma boyunca yapılan tahlillerin neticelerine göre; Kutadgu Bilig, töre mucibince kut kazanma bilgisi vermektedir. Yani “töre”yi anlatmaktadır.

Yusuf Has Hacip; eski Türk cemiyetinin dört temel değerini sembolik şahsiyetler hâline getirmiştir. Bunlarla birlikte diğer mefhumları da işleyerek sosyal hayata intikallerinin yollarını göstermiştir.

Eserde, çıkış noktası ve zemin töredir; ulaşılabilecek hedef de töredir. Mevzuu aydınlatmak maksadıyla, aradaki merhaleler, araştırmamızda; insan, akıl, hikmet, irfan, kut ve töre seyri içinde verilmiştir.

Töreye göre herkes kişi (insan) değerlidir. Yalnguk (beşer), kişi namzedidir. Kendisine

Kut insanda akıldır, bilgidir, hayattır, dirliktir, düzenliktir, olumlu değerlerdir, erdemlerdir, atalara saygıdır, erdemli kişilerden oluşmuş bir toplumdur, gönençtir.

gönül, göz, akıl ve bilgi verilmiş; insanlık (kişilik) mertebesi gösterilmek suretiyle önce kişi, sonra da bilge olması istenmiştir. Yalnguk'da, bütün erdemler ile hakikatin özü kuvve hâlinde mevcuttur. O, kişi ve bilge olmaya istidatlıdır (Başer 1995: 270).

Töre güneş
gibi sabittir.
Dünyayı
aydınlatır. Töre
güneşi adaletle
mukimdir,
parlaklığını
adaletten alır.

KUTADGU -BİLİG'DE İNSAN

Kutadgu Bilig'in 6. Bab'ında "insanoğlunun şerefi, fazileti, ilim ve irfan" ile olduğu söylenmektedir.

İnsanı yarattı ve seçerek ayırdı; ona fazilet, ilim, akıl ve anlayış verdi. Gönül (kalp) fesahat, hayâ, hüsn ü siyret ve ahlak verdi... İلمي büyük, anlayışı ulu bil. Bu iki şey insanları büyütür.

Yine 10. Bab'da, insanın insanlığı bilgi ve dirayetle olduğunu anlatarak diyor ki: Ey âlim hakim, irfan karanlık gecede bir meşâle gibidir. İlim nurdur, seni de tenvir eder. İrfan

yükseltir, ilim büyütür (Beyit : 40).

KUTADGU - BİLİG'DE BİLGİ

Eserde Bilig'in felsefi bir teorisi görülmemekle beraber, bilgi ile ukuş'un yani aklın birbirinden ayrıştırılması dikkat çekicidir.

YUSUF'a göre "bilig"i "ukuş"tan ayıran başlıca özellik birincinin sonradan -kazanılmış olmasıdır. Yine ona gere, "bilig" yalnız başına etkisiz kalır. "Bilig" sahibini bilgin saydığımız takdirde, bilgin ile cahil arasında bir fark kalmayacaktır. Asıl önemli olan şey, bilenin bilgisine "ukuş"un, yani aklın eklenmesidir. "Ukmak" (= anlamak) , YUSUF'a göre doğuştan gelen bir yetenektir ve bilgiyi tamamlamaktadır. Yine ona göre, gerçek bilgi, "bilig"le "ukuş"un birleşmesinden doğar (=ukuşlug ugar ol biliglig bilir; biligli ukuşlu tilekge tegir).

"Bilig"ın "ukuş"la birleşmesi bir kere gerçekleşti mi, o zaman bireysel ve toplumsal yaşayışın istediği bütün erdemlere yol açılmış demektir.

Bilgi ve bilime verilen önem, Ögdilmiş'in akıl + bilgiyi + anlayışı temsil etmesinde somutlaştırılmıştır.

Sen ya bilgi bil, insan ol ve kendini yükselt yahut hayvan adını al ve insanlardan uzaklaş (Kutadgu Bilig. 3165 - 6611).

Yaratılış amacı bu olması gereken insan, bilgiye ulaşmak zorundadır.

Hükümdar Ögdilmiş'e: Bütün kördüğümlemler bilgi ile çözülür; bilgi bil, anlayışlı ol, akıl ile yaşa (Kutadgu Bilig 3168).

Memlekette düzenin, toplumsal huzurun şiddetle ve askerî güçle değil, bilimle sağlanacağı vurgusu önemlidir.

Memleket kılıçla alınır, kalem ile elde tutulur (Kutadgu Bilig: 2425,

2426, 219-224-252-281-303-1781-1968-2720).

Devlet hastalanırsa ilacı akıl ve bilgidir (Bilig 1970).

Bilgili kimsenin yeri gökten de yüksektir (Bab. LI).

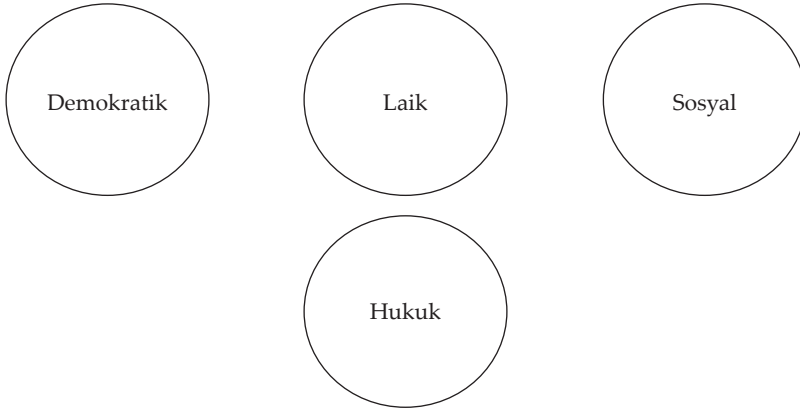
LIV – LVI bablarda “beg” “bilgi” kelimelerini aynı köke bağlamaya çalışması dikkate değerdir.

Bilgi her türlü erdemın başıdır. Her türlü iyilik bilgiden gelir.

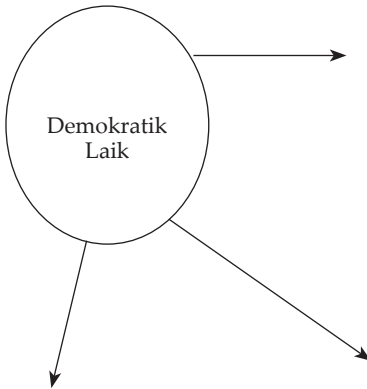
KUTADGU – BİLİG’DE DEMOKRATİK – LAİK – SOSYAL – HUKUK DEVLETİ ANLAYIŞI

Bir politik teori hazinesi olan Kutadgu Bilig’in politik mesajları incelendiğinde, önümüze demokratik– laik–sosyal bir hukuk devleti anlayışı çıkmaktadır. Demokratik oluşu, politik yaşamda gücün sınırlandırılması, yöneten –yönetilen ilişkilerindeki ayrıntılar, bilgi ve bilime verilen önemle ilintilidir. Devlet adamı etiği ile din adamı etiği arasındaki ayırım eserde çok açıktır (Doğan 2002: 77).

İlmi büyük,
anlayışı ulu
bil. Bu iki şey
insanları büyütür.

Devlet, hukuk devleti olmadan sosyal devlet olunamaz. Sosyal devlet, hukuk devletini sağlamlaştırır.

Gücün sınırlandırılması. (töreye uymayan indirilir.) devlet nitelikli insanlar tarafından yönetilir (İşi ehline ver.). İzzet ve ihsan kapısı ehillere açılmalıdır. Meşveret, danışma önemlidir. Akıllı ise istişare – diyalog temel yönetim tavrıdır. Müşavirin bilgili olması üzerinde durulur. Bu anlayış gücün mutlak olmaması anlamına gelir. Politik güç (iktidar) paylaşılır.

Bilgi ve bilimsel metot

Yöneten – yönetilen ilişkisinin niteliği:

Yönetilenin haklarını adalet + sevgi + anlayış üzerine oturtma.

(Kutadgu Bilig: 1755 - 1756)

(Ey Bilge Hükümdar!
Uzun zaman hüküm
sürmek istersen; kanunu
adil yürütmeli ve halkı
korumalısın.)
(Kanun kanundur. Kanunun
tarlası devlettir.) (B. 69-70)

Kutadgu Bilig’de bir hukuk devleti olabilmenin yolları da dile getirilmektedir. Adalet ve hakkaniyet ilkeleri şu öğütlerle verilmektedir: “Bey... adil olmalı; gözü tok olmalıdır. Yiyicilik ve rüşvetten uzak durmalıdır (b. 2208 ve 2200). Aç gözlü kimseye mevki verme, onun memleket nizamını bozacağından hiç şüphe etme (b.5305). “ ..eğer doğru eğilirse, kıyamet kopar. Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu bağlılığın esasıdır.” (b. 800, 802, 804, 808, 824).

Hukukun genelliği ve eşitliği ilkesinin vurgulandığı eserde kanunu temsil eden hükümdarın tabiatı güneşe benzetilir. Tıpkı güneşin ayırt etmeksizin herkesin üzerine doğması ve onları aydınlatıp ısıtması gibi, kanun da herkes için ve herkese aynı şekilde uygulanmalıdır. Vasıflarını Aytoldı’ya anlatırken şunları söyler hükümdar: “Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları, bey veya kul olarak, ayırmam. İster oğlum, ister yakınım veya hısımım olsun; ister yolcu, geçici, ister misafir olsun... benim için bunların hepsi birdir: hüküm verirken hiçbiri beni farklı bulmaz. Güneş doğar ve dünya aydınlanır; aydınlığını bütün halka eriştirir, kendinden bir şey eksilmez. Benim de hükmüm böyledir, ben ortadan kaybolmam; hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır.” (b. 809, 817, 818 ve 827 -828).

Memlekette
düzenin,
toplumsal
huzurun
şiddetle ve
askerî güçle
değil, bilimle
sağlanacağı
vurgusu
önemlidir.

Kutadgu Bilig’e göre, adalet aynı zamanda er tecelli etmelidir. Hükümdarı ziyaretinde elinde bir bıçak gören Aytoldı, “Elindeki bu bıçak nedir; benim bunu da iyice bilmem lazım.” (b.788) dediğinde, hükümdar şu yanıtı verir: “Elimdeki bu bıçak biçen ve kesen bir alettir. Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam.” (b. 810-811).

Kutadgu Bilig’de; adalet–düzen–refah ilişkisi aynı zamanda demokratik – sosyal ve hukuk devleti arasındaki bağ (Doğan 2002: 84) dikkat çekicidir.

Ayrıca, eserde “teokratik bir devlet” anlayışının olmadığı Oğurmuş’un ifadelerinden de açıkça görülmektedir.

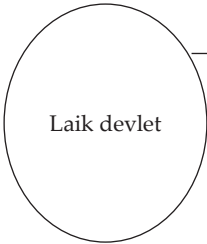
Kutadgu Bilig’de sosyal devlet anlayışı, emek-hak çizgisinde “Ömür aziz değil, emek azizdir.” (b. 2841 -2842) düşüncesiyle verilmektedir. Başkasının emeğini taktir etmeyen kimse, tam manasıyla bir öküz olur (b. 1595 ve 1597-1598). Huzur ve zahmet yan yana yürür (b. 3139 -3140).

Eserde; “Eğer kuldan fakir adını kaldırmazsa, o nasıl bir bey olur?” (b.2983) veya “Fakir, dul ve yetimleri kolla; bunları korumak, kanunu gerçekten tatbik etmektir.” (b.5302) ayrıca, “Eğer ölen olursa hürmetle kaldır; çoluk çocuğu varsa onlara haklarını ver.” (b. 2403) gibi ifadeler de toplumsal değerler yer almıştır.

Açık elli ve cömert olmak, halka karşı şefkat göstermek (b. 5902) de sosyal devlet anlayışının temel ölçütleridir.

Toplumu düzenleyen tüm kurallarıyla eser sadece kâğıtlara değil, kalplere de yazılmış görünmektedir. Zira, sosyal-adalet toplumsal düzeni sağlayan önemli bir niteliktir.

Kutadgu Bilig; “Halkın serveti kapanın elinde kalırsa, o halkın içine ateş atılmış olur.” (b.2132) anlayışı ile son derece önemli bir noktaya parmak basar. Beyler “Memleketi düzenleyen, tanzim eden, halkı zenginleştiren, kurt ile kuzuyu aynı yerden su içiren (b. 449) kabiliyette olmalıdırlar.” Bu da sosyal refahla toplumsal düzen arasındaki bağı çok güzel ifade eder.

→Eserin;

3132 beytinden son beyte kadar din-devlet ilişkisi ele alınmıştır.

Yusuf, “Din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır; ikisi birbirine yaklaşmaz, bunların yolu birbirini keser. Dinin dünya ile birleştirilmesi güçtür.” demektedir. Bu düşüncenin doğru olmadığını göstermektedir.

Eserin laik yapısını anlamak için: Oğurmuş –Kündođdu – Ögdilmiş arasındaki diyalogların örgüsünü iyice analiz etmek gerekir (KB: 5311 - 5312).

Hükümdar Kündođdu, Oğurmuş’a üç mektup gönderir, o davete icabet etmez. Hükümdara: “Ben sana duacı olayım”. Ben ölümsüz bir hayat

Devlet,
hukuk devleti
olmadan
sosyal devlet
olunamaz.
Sosyal devlet,
hukuk devletini
sağlamlaştırır.

Tıpkı güneşin ayırt etmeksizin herkesin üzerine doğması ve onları aydınlatıp ısıtması gibi, kanun da herkes için ve herkese aynı şekilde uygulanmalıdır.

isterim, ihtiyarlığı olmayan bir gençlik dilerim.” (3756 ve 3759 - 3760) der.

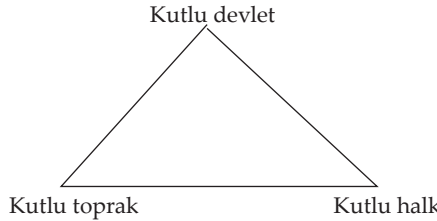
Bu sözler dinî değerlerin dünya ile olan ilişkisi üzerinde düşünmemize imkân verecek niteliktedir.

Halka hizmetin ibadetlerden üstün olduğunu savunan Yusuf, “İbadet için dağ başına çıkarak namaz kılp oruç tutmuşsun, bunların ne anlamı var, çünkü namaz ve oruç kendi çıkarın içindir. Kendi çıkarını düşünmek ise bencilliktir.” der. Sadece ibadetlerine güvenen insan henüz Tanrı’yı memnun edecek yolu bulamamış demektir. O bu konuda şöyle der “Tanrı senin ibadetlerine muhtaç değildir. Eğer sen Tanrı’nın rızasını kazanmak istiyorsan, başkalarına iyilik et ve yararlı ol. Çünkü iyilik de kötülük de karşılıksız kalmaz. Dünya bir imtihan yeridir. Her hareketin hem bu hayatta hem de öbür dünyada mutlaka karşılığı vardır. Dünya malı ve varlığı hep iyilik ve yardımlaşma içindir.”

Devlet ve din iki otonom alan olarak biri diğerini kontrol altına almamalıdır, fikrinde olan Odgurmuş’un “Din ve devlet birbirine yol göstermeli, ancak birbirine hükmetmemelidir.” derken ne denli çağlarüstü bir mâhiyeti olduğunu göstermektedir.

Eserde mistik telakkilerin temsilcisi olan “akibeti” in insanı dünyadan caydırıcı niteliklerinin akıl ile karşılaştırılması çok manalıdır.

SONUÇ OLARAK:

Türk devlet anlayışının temelidir: Bizler bir aydın sorumluluğu ve misyonu ile milletimizin binlerce yıllık zengin tarihî mirasını kültür ve değerler sistemiyle biçimlendirilmiş toplum düzenini ve bunları sosyal içgüdüleri ile kuşaktan kuşağa aktaran Türk insanını geleneğin içinde yeniden ele almalı, onlardan süzeceğimiz devlet yönetim birikimini hayatımızın her safhasına aktarmalıyız.

İnsanlığın felaketi olan eksik bilgilerle mesafe alamayacağımızı görmeli,

geleceğin liderlerini üstün bir idrakle yetiştirmeliyiz. Bunun için de gençlerin Türk fikir hayatının temel taşı olan eserleri kavramalarını sağlamalıyız.

Sözlerimizi Orhun Abideleri'mizden alınmış şu değerli sözlerle bitirelim: Türk milletinin adı yok olmasın diye gece uyuma-dım, gündüz oturmadım. Milleti ateş su kılmadım. (yani zıt hâle getirmedim, birbirine düşürmedim). İşte bir devlet adamının rûh dünyası.

Mazimizin bu paha biçilemez bilgileri, MHP'nin hareket noktası olmuştur, olmaya da devam edecektir. Allah'ın izni ve iradesiyle.

Kuşa misal can dediğin,
Suya misal kan dediğin,
Bilenir iman dediğin...
Ataların yâdı ile...

***

Eski sandıklarda harsın, tören ey!
Hain, çâşıt dolu; yanın, yören ey!
Bağlı tutsak sanır seni gören ey!
Bu böyle sürer mi; daha kaç sene?
Uyan ey! ... Kendine dönmeyi dene.

***

HEY, oğul, gezinip durma kabukta,
O sırlı cevherler, özlerde kaldı...
Gözümün aydını!... Kökleri onlar...
Filizler, goncalar, sizlerde kaldı.
Unutmayalım ki;

Fert millileştiği oranda şahsiyet kazanır ve yine unutmayalım ki; uzvî yaşımız kaç olursa olsun, zihnî yaşımız beş bin yıldır.

KAYNAKLAR

1. Arat, Reşit Rahmeti (1979) *Kutadgu Bilig*. İstanbul: I-1947, II. 1959 – Index
2. Arık, R. Oğuz (2008), *Coğrafyadan Vatana*.
3. Arsal, Sadri Maksudi (1947), *Türk Tarihi ve Hukuk*.
4. Arslan, Mahmut (1987), *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*. İstanbul.
5. Başer, Sait (1995), *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre'den Sevgi Toplumuna*. İstanbul.
6. Büyükdüvenci, Sabri (1991), *Kutadgu Bilig'te Eğitim Mesajı. Türk Yurdu*, Nisan s. 46-48.

İnsanlığın felaketi olan eksik bilgilerle mesafe almayacağımızı görmeli, geleceğin liderlerini üstün bir idrakle yetiştirmeliyiz.

7. S. Çağatay. *Kutadgu-Bilig'de Öğdilmiş*. TK. Sayı 98. 1970.
8. Doğan, Nejat (2002), *Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi*. Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:12 Yıl.
9. Elmalı, Osman (2005), *Farabi'de Toplum Felsefesi. Felsefesi Dünyası*, / 2.sayı 42. s. 113-125
10. A. Dilâçar (1972), *Kutadgu-Bilig İncelemesi*, Ankara: s. 157.
11. Orhun Abideleri (1970), hzl. M. Ergin. *Köl Tigin Kitâbesi*. İstanbul.
12. Farabî. *Kitab-u arai Ehlî'l Medineti'l-Fazıla* Beyrut. 1986.
13. Gençosmanoğlu, Niyazi Yıldırım Bütün Şiirleri, 3
14. İnalçık, Halil (1966), *Kutadgu Bilig'de Türk- İran Siyaset Nazariyeleri ve Geleneikleri*. R.R. Arat İçin (TKAE)
15. Kafesoğlu, İbrahim (1970), *Yazılışının 900. Yılı Münâsebetiyle Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*. Tarih Ens. Dergisi. S. I. İstanbul.
16. Küyel, Mübahat (1991), *Kutadgu-Bilig ve Farabî*. Erdem C.7, Sayı 20, Ocak
17. Ligeti. (1940), Attila es Hunjai Budapest.
18. Orkun, H. Namık *Eski Türk Yazıtları*. TDK.
19. Pekolcay, Necla (2002), *Kutadgu Bilig'den Mevlânâ'ya Türk Düşüncesi*. Yeni Türkiye.
20. Taner, Aydın (1981), *Türk Devlet Geleneği Dün Bugünü*. Ankara.
21. Tanpınar, A. Hamdi (1969), *Edebiyat Üzerine Makaleler*.
22. Ulutan, Burhan (1999), *Farabî Felsefesi*. TDAV, İstanbul.